Analýza interpretace vybraných písní cyklu "Die schöne Müllerin" Franze Schuberta

MgA. Marek Olbrzymek

Schubertova tvorba bývá zpravidla nesprávně hodnocena a posuzována. V kritickém hodnocení tohoto nevšedního zjevu evropské hudby pravděpodobně nebylo nikdy dost objektivního klidu a odstupu, neboť dlouho bylo potřeba Schubertovu osobnost (po stránce umělecké a stejně tak i lidské) obhajovat proti nevěcným útokům, které ve většině vycházely z příliš jednostranné znalosti jeho tvůrčího odkazu. Odtud najdeme v bohaté schubertovské literatuře převážnou měrou prvky polemické nebo zase ospravedlňující, které vedly na jedné straně k nadměrnému přecenění, na druhé straně zase k naprosto neodůvodněnému podcenění těch jeho tvůrčích oblastí, které to nejméně zasluhují. Při vědomí jeho nevšedního významu v oblasti nástrojové a symfonické tvorby, dá se (velice zjednodušeně) říci, že Schubertova umělecká velikost tkví především *v písni*. Ve své písňové tvorbě přinesl největší obohacení evropské hudbě 19. století. Tam vytvořil Schubert novou hudební epochu, která posunula vývoj evropské hudební tvorby vpřed. Je uzavřením stopadesátiletého souvislého uměleckého vývoje. Umělá píseň prodělala už před Schubertem dlouhodobý umělecký vývoj. Vlastní kořeny k novodobé, umělecky hodnotné písni, ve které je proveden zásadní proces psychologického prohloubení její textové předlohy, je potřeba hledat ve dvacátých letech 17. století, v italské monodii. Také uzavřená áriová čísla v prvních italských operách a kantátách tvoří první nesmělé základy k moderní písni. Počátkem 18. století úroveň písně, jako samostatného kompozičního útvaru, hluboce poklesla. Touha po umělé písni se znovu projevila až ve čtyřicátých letech 18. století. Tehdy však ještě (pravděpodobně z nedostatku velkých tvůrčích osobností) vznikala velmi prostě. Na taneční a operní melodie se „navěšovaly“ texty, namnoze velmi povrchní. Krok kupředu učinil až Johann Friedrich Grafe svou sbírkou *„Sammlung verschiedener und auserlesener Oden“* (4 díly – 1737, 1739, 1741 a 1743) a skladatelé Konrad Friedrich Hurlebusch, Giovannini, P. E. Bach a K. H. Graun, kteří začali skládat písně na texty Flemmingovy, Opitzovy, Gellerovy, Hoffmannovy a dalších autorů, následováni celou řadou výjimečných osobností jako: G. Philipp Telemann, Friedrich Wilhelm Marpurg, Lorenz Christoph Mizler a jiní. Z jejich písní však ještě stále zaznívá většinou jen lidová melodika, jsou psány z velké části na idylické a pastorální texty, formálně v nich převládají zdobné, rokokové manýry a zdrobnělé formy. Tyto písně jsou vystavěny na jednoduchých melodických útvarech, podložených číslovaným basem. Klavírní doprovod

nemá samostatnou funkci, ani zdaleka nepřihlíží a nepomáhá k náladovému prohloubení významu textů a ve většině není ani důsledně prokomponován.

Tato analýza interpretace vybraných Schubertových písní z cyklu *„Die schöne Müllerin (Spanilá* nebo také *Krásná mlynářka)"* (Op. 25, D. 795) je součástí mé připravované disertační práce. Vychází z části z vlastních, subjektivních poznatků, které jsem při nácviku a studiu cyklu nabyl a získal jednak od své pedagožky zpěvu na JAMU v Brně paní docentky Anny Barové a později při postgraduálním studiu na Hochschule für Alte Musik v německém Trossingenu u profesora Richarda Wistreicha a z části z pamětí a interpretačních poznatků německé pěvkyně Elisabeth Schwarzkopfové, publikovaných v knize Arnolda Feila a Rolfa Vollmanna - *Franz Schubert, Die schöne Müllerin, Winterreise,*[1] vydané ve Stuttgartu v roce 1975 nakladatelstvím P. Reclam. Záměrně jsem v textu zanechal poetiku, kterou je líčení děje a nálad jednotlivých písní formulováno. Domnívám se, že z pedagogicko-metodického hlediska, které by měla má disertační práce obsahovat, je pro mladé, začínající pěvce nesmírně důležité ztotožnit se a umět identifikovat atmosféru (se vší svou specifickou naivitou) pro hudbu a texty Schubertovy doby a tvorby tak příznačnou. Jako překladu textu z němčiny jsem u ukázek použil přebásněného textu pana Jiřího Bara.

1. Das Wandern (Toulka)

Píseň by měla začít veselým (optimistickým) tempem, s představou mladého tovaryše, rázně kráčejícího, procházejícího krajinou a pozorujícího nadšeně svět kolem sebe. Zpíváte o věcech, které vás nejvíc zajímají: o svém světě, kterým je dlouhá cesta, rozprostírající se před vámi, bílá a mihotavá, vesele bublajícím potůčku, točících se mlýnských kolech, skřípajících mlýnských kamenech. V každé sloce byste měli pěveckým výrazem zpodobnit věci, které popisujete. Pochodujete kolem nich a vesele jim zpíváte.

Dejte svému hlasu *lehkost* a zvláštní kouzlo, mluvíte-li o vodě (2. sloka), neboť zurčící potůček vás vždy magicky přitahoval. Zpívejte vesele a v poněkud rychlejším tempu o neúnavně se točících mlýnských kolech a s rozmarnou těžkopádností o tančících, nemotorných mlýnských kamenech. V poslední sloce dejte své opakující se "sbohem" mlynáři a mlynářce bez sebemenšího smutku a bez náznaku lítosti. Jste mladý mlynářský učeň. Pracujete tam, kde najdete mlýn, ve kterém vám dají práci, a jdete dál svou cestou s radostnou

[1] FEIL, Arnold a VOLLMANN, Rolf. *Franz Schubert, Die schöne Müllerin, Winterreise*. Stuttgart: P. Reclam, c1975, 197 p. ISBN 31-501-0251-0.

písní na rtech.

2. Wohin (Kam?)

Vandrujete lesy a loukami, přes zarostlé kopce, kamkoliv vás vaše cesta zavede. Někde - jednou, víte, že naleznete mlýn, ve kterém najdete práci a dobré přátele. A tak kráčíte sebejistě dál – plný radosti ze života. Náhle se však vaše kroky zastaví. Zaslechnete zurčení potoka – a tam, před vámi, spatříte skotačící horský pramen, tryskající mezi kameny. Vesele cáká a uhání dolů z kopců, vstříc údolí. Očima následujete stříbrný třpyt jeho padající vody. Tady na hřebenech hor je tak krásně a vy se cítíte svobodný a plný radosti. Vítr si hraje s vašimi vlasy a ochladí vám orosené čelo. Ale potok vás, zdá se, vábí – šepot jeho zčeřených vlnek jakoby vám říkal: „Pojď za mnou!“

Začněte tuto píseň jako byste naslouchal něčemu hodně vzdálenému. S výrazem vzrušené koncentrace ve tváři, jakoby to, co slyšíte, znělo velice podivně a vzdáleně. *„Ich weiß nicht wie mir wurde (Nevím, kde jsem byl)“* umírněným *pianem*, jako v okouzlení. *„Hinunter und immer weiter (Dolů a stále dál)“* s malým *accelerandem*, jakoby vedeni silou, které neumíte odolat. *(Každý musí z této písně okamžitě pochopit vaše prapodivné spojení s potůčkem, který se stane brzy vašim přítelem a společníkem, vašim rádcem a později i vašim hrobem.)*[2]
Z potůčku se stane potok, jeho čeření je stále znatelnější a vy pokračujete dále jeho směrem, veden a fascinován jeho kouzlem. *„Ist das denn meine Straße? (Je mou ta tvoje cesta?)“* zpívejte v rozčarování, jako zmatené malé dítě – s nejistotou a okouzlením. Ale *„...du hast mit deinem Rauschen mir ganz berauscht den Sinn (...ve tvém zurčení už ani sám sebe nepoznám)“* pak s radostí a bezstarostně. *Vaše romantická představivost se raduje ze všech těchto podivných pocitů. Vždyť jste právě sešel ze své cesty. Proud vašich romantických představ se valí dál – musí to být vodní skřítci, milí, svůdní vodní skřítci, kteří vám zpívají svou vábnou píseň…*[3] Zpívejte vše jasně, s pocitem tajemna, ale stále s úsměvem, jako na divadle. Vaše myšlenky se formují do veršů. Kráčíte šťastně podél potoka s vědomím, že někdy, někde vás dovede k mlýnu… Nechte konec písně vyznít do ztracena, s představou postavy mladého mlynáře postupně a pomalu splývající s modrou dálkou.

3. Halt (Stát!)

Okamžitě (*attacca*) pokračujete, se šťastnou náladou, v živém tempu předehry: vidíte před sebou nádherný mlýn a po dlouhé svobodě vašeho vandrování vás přepadne myšlenka znovu

[2] Tamtéž.
[3] Tamtéž.

se uvázat k práci. Začněte s radostným vzrušením: *„Eine Mühle seh´ ich blinkenaus den Erlen heraus (A tu náhle mlýn svou střechu z tiché olšiny zdvih´)“* a zpívejte *„...bricht Rädergebraus (...toť mlýnských kol jásot)“* se vzdouvajícím se *crescendem,* jako rozevlátá vlna. *„Ei willkommen, süßer Mühlengesang! (Ach, vítej, písni mlýna!)“* je vřelý pozdrav všemu dosud nepoznanému, co vás může potkat – zpívejte jej plní entuziasmu, s blaženou radostí v hlase. *Vidíte mlýnské stavení s jeho okny, třpytícími se ve slunečním světle a ten pohled vás chytí za srdce. Váš pěvecký projev by měl "přetékat radostí"*[4]. S vděkem vzpomínáte na potok, jehož vábný šum vás sem dovedl. S úsměvem na tváři a velice jemně zazpívejte: *„Ei Bächlein, liebes Bächlein, war es also gemeint? (Ach, potůčku, milý potůčku, chtěl´s mne dovést až sem?)“*

Teď právě jste našli svůj mlýn, máte práci, která je pro vás radostí a místo pro sebe v tomto útulném stavení, kde se cítíte jako doma. A za tohle všechno chcete a musíte poděkovat svému potůčku, protože ten vás sem svedl z vaší zamýšlené cesty. *A zdá se, že je tady i tak hodně zač děkovat: mlynář má nádhernou dceru… a vy jste se do ní zamiloval…*[5]

5. Am Feierabend (Večer po práci)

Vaše nedočkavé srdce rázně skoncuje s přemítavým nadšením… Jste mladý, jste zdravý, toužíte po lásce a blízkém vztahu. S velkou vervou se pustíte do každodenní práce, chcete své mlynářce dokázat, jak se jí dvoříte celou svou duší, jak moc jí chcete patřit, pracovat pro ni, hýčkat ji a milovat…

Převezměte tempo (*Molto allegro)* předehry, s dokonale vzpřímeným, ukázkovým pěveckým postojem a zářícíma očima, jakoby připraven k boji a odhodlán zvítězit. Začněte s horlivou nedočkavostí, impulzivně a rozhodně: *„Hätt´ ich tausend Arme zu rühren (Kdybych měl tak olbřímí sílu)“.* Zazpívejte *„...was ich hebe, was ich trage (...v tom co nesu, v tom co táhnu)“* téměř až s beznadějí v hlase, ale bez sebemenšího náznaku tragédie. Je to jen beznadějná netrpělivost někoho, kdo miluje, která bývá ostatním nezainteresovaným leda k smíchu. Zklidněte tempo v *„Und da sitz´ ich in der großen runde (A když potom v tichém svatvečeru sedím)",* ale už jej dále nezpomalujte. Dejte svému hlasu mnohem tmavší barvu v imitaci přímé řeči mlynářského mistra: *„...euer Werk hat mir gefallen (...dobrá byla vaše práce!)“*, s širokou těžkopádností, jako byste chtěli mistra parodovat. Pak ihned s jasnější a světlejší barvou hlasu v: *„...und das liebe Mädchen sagt... (...a tu dívka pronese...)“.* Její

[4] Tamtéž.
[5] Tamtéž.

první *„…allen eine gute Nacht! (...ať se vám dnes dobře spí!)“* zazpívejte *pianissimo,* s nádhernou dívkou před očima, jak stojí ve dveřích, usmívá se a všechny okouzlí svým přátelským úsměvem a pozdravem. Jen *sforzato* v klavírním doprovodu by mělo být bodavou myšlenkou a později "leitmotivem" vašeho nadcházejícího zklamání: "*ale vždyť to říká všem, já ji vůbec nezajímám, pro ni jsem jen jeden z nich, pro mě samotného zvláštní pozdravení nemá…"*[6]. Druhé *„allen eine gute Nacht!“* pak zazpívejte s bolestivým výrazem. Doprovod vám dramaticky skočí do řeči *(Tempo primo)* a vy znovu zpíváte s prudkou netrpělivostí, tak jako na začátku této písně. Udělejte ve svém posledním *„…dass die schöne Müllerin... (...aby krásná mlynářka...)“* mírné *ritardando* a *subito piano,* delikátně a velice toužebně. S velkým citem a snovou touhou pak: *„…merkte meinen treuen Sinn (...o mé lásce věděla)“*. S posledníma dvěma akordy dohry, jako byste se probudil do nečekané reality.

6. Der Neugierige (Zvědavý)

Jste stydlivý mladý chlapec a láska k mladé mlynářce, která tak znenadání a zcela naplňuje vaše srdce, z vás dělá stále více nesmělého. *Mezi ostatními mlynářskými mládenci jste nenašel žádného přítele a srdce, náhle tak ztěžklé láskou k mladé mlynářce vám nedovolí být tak bezstarostným a veselým jako jsou oni.*[7] A tak jste osamělý a pro ostatní se stáváte stále větším podivínem. V čase volna se nebavíte, netančíte ani nepijete s ostatními. Ne, chodíte po svých vlastních cestách, které vždy vedou podél potůčku. Dnes jste na všechno opět sám. Vaše srdce je naplněno láskou, očekáváním, nadějí a nesmělostí. Kdybyste jen věděl, že vaše láska rezonuje také v srdci krásné mlynářky! Máte pocit, že jste v jejích očích zahlédl svou šťastnou odpověď, ale možná ten zamilovaný pohled, který k vám vyslala, byl jen ve vaší představě… Kdybyste jen věděl, koho se na to smíte zeptat! Zeptat se snad přímo jí? Toužíte po jakémkoliv důkazu. Ale za kým máte jít? A tak i dnes zůstáváte sám, pohroužený do své samoty.

V předehře k písni je vyřčena vaše otázka: *Koho se můžu zeptat? Komu se svěřit?* Jste nerozhodný. Váš obličej musí mít výraz zasnění. Zpívejte s něžnou měkkostí až po *„…ich erführt so gern (...to, co se toužím dozvědět)“*. Pak přichází zásadní změna ve výrazu: opodstatňujete sám sobě, proč vám ani květy, ani hvězdy nemohou dát pražádnou odpověď. *Nejste zahradník, proto nemůžete rozumět řeči květin. Hvězdy jsou nad vámi tak vysoko! Jak*

[6] RACEK, Jan. *Fr. Schubert, tvůrce novodobé písně*. 1. vyd. Unie českých hudebníků z povolání v Praze, 1940, 20 s.
[7] FEIL, Arnold a VOLLMANN, Rolf. *Franz Schubert, Die schöne Müllerin, Winterreise*. Stuttgart: P. Reclam, c1975, 197 p. ISBN 31-501-0251-0.

byste mohl naslouchat jejich zpěvu? Ale je s vámi stále váš přítel, potůček. Ten vám dá odpověď. Když jste se toulal po světě sám, také s vámi hovořil. On vás sem přivedl, on to musí vědět![8] Naslouchejte krátké mezihře (a tichu pauzy po ní). Ale potok mlčí, neodpovídá. Nyní začněte s malou *výtkou* ve výraze – *molto lento* a *piano*. Zpívejte s nádherně plynoucím legatem: *"O Bächlein, meiner liebe... (Ach potůčku můj milý...")*. Zasněný výraz a úsměv by ani na chvilku neměl zmizet z vaší tváře. Jste plný naděje, jste si téměř jistý, že vás vaše srdce neklame. Kdybyste se skutečně tak obával odpovědi, neměl byste nikdy potřebu položit otázku takovýmto zasněným způsobem. Byl byste mnohem naléhavější a vášnivější. *„Ja, heißt das eine Wörtchen (To první slovo říká: Ano)“* ať je naplněno štěstím, ale nezpívejte jej příliš hlasitě. Mělo by znít jako měkký, šťastný vzdech. Udělejte drobnou pauzu před *„Nein“* v další frázi, neboť váháte byť jen pomyslet na to, že by mohla existovat jakákoliv možnost *„Ne"*. *Crescendo* v *„Die beiden Wörtchen schließen (Mezi těmito slovy se zmítá srdce mé)“* je jako vzdouvající se vlna, která se rozplyne až v subtilním *pianissimu* v *„...die beiden Wörtchen schliessen die ganze Welt mir ein. (...obě tato slůvka pro mne znamenají celý můj svět)“* a v jeho repetici.

V mezihře opět naslouchejte zurčení potůčku. Ale jeho vody teď zpívají jen svou vlastní melodii, ve které není ani náznak odpovědi na žádnou z vašich otázek. Představujte si, že se skláníte níž a níž, blíž potůčku, jako byste se mu snažil sdělit velké tajemství, s ohromnou touhou toto tajemství s někým sdílet. *„Will´s ja nicht weiter sagen. (Když víc už nechceš říci)“*. Odvracíte tvář od okolního světa, skláníte se nad šumějícím potokem. Dokážete, úplně poprvé, vyslovit svou vnitřní naději. Vyslovit otázku, která spaluje vaše srdce: *„Sag´ Bächlein, liebt sie mich? (Řekni, potůčku, má mne ráda?)"*. Udělejte mírný vrchol na *„liebt“*, ale nezpívejte jej příliš nahlas. Intenzita přednesu a výrazu je zde mnohem efektivnější než pouhé „vynesené“ *forte*... Repetice poslední fráze by měla být zpívána s pocitem pokory před svým vlastním pocitem štěstí. Jen pouhé *vyslovení* toho, že by vás mohla mít ráda, vás rozechvívá radostí. Váš výraz by měl zůstat nezměněn až do úplného konce dohry.

LITERATURA

- FEIL, Arnold a VOLLMANN, Rolf. *Franz Schubert, Die schöne Müllerin, Winterreise*. Stuttgart: P. Reclam, c1975, 197 s. ISBN 31-501-0251-0.
- RACEK, Jan. *Fr. Schubert, tvůrce novodobé písně*. 1. vyd. Unie českých hudebníků z povolání v Praze, 1940, 20 s.

[8] Tamtéž.